

J. F. L. M. Cornelissen, *Pater en papoea. Ontmoeting van de missionarissen van het Heilig Hart met de cultuur der papoea's van Nederlands Zuid-Nieuw-Guinea (1905-1963)* (Dissertatie Nijmegen 1988, Kerk en theologie in context I; Kampen: Kok, 1988, xiv + 256 blz., f37,50, ISBN 90 242 3225 2).

De handelseditie van dit proefschrift is een studie op het terrein van de missiegeschiedenis en vormt het eerste deel in een reeks van de Faculteit godgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Het handelt, zoals de titel aangeeft, over de verhouding tussen missionarissen en papoea's in Zuid-Nieuw-Guinea gedurende de periode van het Nederlandse bewind. Vanaf 1902 was zowel het Nederlands bestuur als de katholieke missie er gevestigd, terwijl het noordelijk deel van Nieuw Guinea voorbehouden was aan de protestantse zendingsijver. In de jaren dertig is er wel vanuit het 'protestantse Noorden' geïnfilteerd in het 'katholieke Zuiden' maar veel leverde dat niet op. Dubbele zending, en de daaruit voortvloeiende rivaliteit tussen blanken, bleef ongewenst. Aanvankelijk probeerden de missionarissen te evangeliseren door de cultuur der papoea's ingrijpend te veranderen maar na de tweede wereldoorlog probeerde men christelijke ideeën in te passen in de bestaande cultuur zonder deze al te veel te ontregelen (in missiologische termen: religieuze en sociale contextualisering).

De schrijver heeft een aantal missie-archieven en gedrukte bronnen doorgewerkt en het door hem aangetroffen materiaal ingepast in een strak schema. Het boek valt uiteen in twee gedeelten van elk vijf hoofdstukken. Het eerste deel somt een groot aantal feitelijkheden op over de geschiedenis van de aanraking tussen paters en papoea's. Elk hoofdstuk behandelt één regio, waarin zich een of meer bevolkingsgroepen bevinden, volgens een vast, op onderwerp gerangschikt, schema. In het tweede deel, ter omvang van eveneens vijf hoofdstukken, wordt de bedreven missie-methode aan een, wederom thematisch geordende, beschouwing onderworpen. Het boek eindigt tenslotte met een korte nabeschuiving, waarin een aantal belangrijke thema's nog eens kort worden geëvalueerd.

Door de gekozen wijze van presentatie valt, mijns inziens, veel weg van wat een boeiende en leesbare geschiedenis had kunnen worden. In het boek zijn veel thema's te vinden die een meer geïntegreerde beschrijving hadden verdiend, zoals de verhouding tussen bestuur en missie in het openleggen van dit moeilijk toegankelijke gebied, de ongewilde en desastreuze komst van Chinese ruilhandelaren en avonturiers in het kielzog der ambtenaren en missionarissen, de medische en sociale ontwrichting van de traditionele papoea-samenleving door invloeden van buitenaf alsmede de westers-etnografische beeldvorming over het koppensnellen, de rituele sexorgieën en andere cultussen. Nu is echter de kaartenbak van de auteur nog te veel zichtbaar gebleven en stuiten we op merkwaardige gevolgen van een rigide indelingsprincipe. Zo wordt bijvoorbeeld de kosmologie van de Marind-Anim behandeld onder het kopje economische problematiek terwijl een beschrijving van de leeftijdsklassen van dezelfde bevolkingsgroep beland is onder het, op zichzelf begrijpelijker, kopje sociale problematiek. Feit, beschrijving en opinie der paters wisselen elkaar in de tekst voortdurend af, zonder dat er voldoende analytisch onderscheid tussen wordt gemaakt.

Daarnaast heeft de gekozen disciplinaire invalshoek zijn beperkingen. Zo wordt wel duidelijk dat paters als J. Verschueren en P. Vertents belangwekkende etnografische en taalkundige gegevens hebben overgeleverd, doch de plaatsbepaling van hun rol in de ontwikkeling van westerse kennis over Zuid-Nieuw-Guinea valt buiten de afbakening van het boek. Misschien geeft J. van Baal het antwoord in zijn monografie over de cultuur van de Marind-Anim (1966). Hij schreef dat de paters tot 1920 een voortrekkersrol hebben vervuld doch dat de tweede

generatie, met uitzondering van een man als Verschueren, veel meer bezig was met missionaire vooruitgang en minder met de originele cultuur. In het eerste deel van zijn autobiografie *Ontglijpt verleden* schrijft Van Baal over het intellectuele aanrakingsveld tussen bestuur en missie maar tevens de concurrentiepositie op het gebied van het bevolkingsbeleid (113), iets wat in dit boek, apologetisch of niet, veel meer in termen van samenwerking wordt beschreven.

De waarde van dit proefschrift is vooral gelegen in de ontginning van een belangrijk missie-archief—dat van de missionarissen van het Heilig Hart. De aangetroffen gegevens zijn echter, naar mijn mening, te rigide gesystematiseerd en te weinig in een historische context geplaatst om een naast een wetenswaardige ook leesbare studie op te leveren.

V. J. H. Houben

D. Michman, *Het liberale jodendom in Nederland 1929-1943* (Amsterdam: Van Genneep, 1988, 224 blz., f37,50, ISBN 90 6012 726 9).

Deze studie zou men het 'bijproduct' kunnen noemen van de dissertatie waarop de Israëliische historicus van Nederlandse afkomst, Dan Michman, thans docent nieuwste geschiedenis aan de Bar-Ilan Universiteit, in 1978 in Jeruzalem promoveerde. Michmans toenmalig onderzoek naar de lotgevallen van de Duits-joodse vluchtelingen in Nederland, 1933-1940, leidde hem vanzelf naar de geschiedenis van het rondom 1930 moeizaam tot stand komen van de liberaal-joodse beweging in Den Haag en Amsterdam.

Een groot deel van de joodse vluchtelingen was opgegroeid in het in de negentiende eeuw in Duitsland tot grote bloei gekomen liberale jodendom. Voor zover zij behoefte hadden aan religieus leven, sloten zij zich aan bij de kleine liberaal-joodse gemeenten, waar zij zich in religieus opzicht veel beter thuis voelden dan in het Nederlandse orthodoxe joodse milieu. Door hun aantal en hun ervaring konden zij in de vormgeving van de kleine, jonge gemeenten invloed uitoefenen, zozeer zelfs, dat buitenstaanders en tegenstanders van de liberaal-joodse beweging op deze vorm van beleving van de joodse godsdienst al gauw het stempel 'Duits' of 'immigrant' gingen drukken. Zo vond het misverstand ingang dat het liberale jodendom hier door de immigranten uit Duitsland is geïntroduceerd.

Michman heeft, juist omdat hij de geschiedenis van deze gedwongen immigratie zo goed kent, dit misverstand uit de wereld geholpen. Hij heeft, woekerend met het weinige bronnenmateriaal dat hem ter beschikking stond, veel kunnen achterhalen van de geschiedenis van de vaak onverkwikkelijke strijd van het kerkgenootschappelijke establishment van het orthodoxe Nederlands Israëlitisch kerkgenootschap en aangesloten gemeenten, tegen de nieuwe religieuze beweging, die hier eerst weinig kansen leek te krijgen, maar tot ontwikkeling kon komen door de toevloed van de toch al als zo lastig ervaren vluchtelingen.

Terecht zet Michman in een inleidend hoofdstuk eerst uiteen wat de religieuze hervormingsbewegingen in het jodendom van de laatste twee eeuwen inhouden en wat zij hebben teweeg gebracht in de joodse gemeenschappen in de westerse wereld, mede in verband met de voortschrijdende assimilatie. Daarnaast geeft hij een zeer beknopt beeld van de structuur van de vooroorlogse joodse gemeenschap in Nederland en van de culturele identiteit daarvan. Vervolgens doet de schrijver een poging het antwoord te vinden op de vraag waardoor er in Nederland vóór 1930 geen liberaal jodendom ontstond. Lange tijd is men van mening geweest dat de geestelijke leiding van de Nederlandse joden en meer in het bijzonder die van hun rabbijnen-